


Läs upp 

Publicerad: 2009-03-02 00:00



Foto: Rolf Hamilton

Autonomin bra för studenterna

Regeringen föreslår att kårobligatoriet avskaffas, men utan koppling till - autonomiutredningen - trots att frågan om studentinflytande där hamnar i ett nytt läge, skriver Lars Hallén och Ingemund Hägg.

De statliga universiteten och högskolorna bör omvandlas till så kallade självständiga lärosäten med hög grad av frihet i förhållande till staten. Det föreslår den nyligen framlagda Autonomiutredningen (SOU 2008:104).

Den akademiska friheten, det vill säga lärarnas frihet att besluta vad de undervisar och forskar om och studenternas frihet att välja hur de vill sätta ihop sina examina, ligger utanför utredningens uppdrag. Men den institutionella autonomin får konsekvenser för den akademiska friheten.

Studenternas frihet kan förstärkas om lärosätena lever upp till andan i Autonomiutredningen. I utredningens förslag till lag sägs att "lärosätena utgörs av studenter, lärare och annan personal". Det stadgandet har ingen motsvarighet i nuvarande högskolelag och innebär att universiteten inte enbart "är" den anställda personalen utan även studenterna som en integrerad och jämbördig kategori som varken är kunder eller klienter. Det bryter mot användningen av ofta misstolkade marknadsmetaforer inom systemet för högre utbildning genom att kundtänkandet ersätts av ett medaktörssynsätt.

Studenterna bör med detta få ökad frihet att bland annat själva sätta ihop sina examina med ämnen av olika slag.

Den segslitna frågan om obligatoriskt medlemskap för studenter i kårer och nationer hamnar genom autonomiutredningens förslag i ett nytt och för studenterna förmånligare läge.

Regeringen lägger nu förslag om att kårobligatoriet ska avskaffas, men synbarligen utan koppling till eventuellt genomförande av autonomiutredningens förslag om att studenterna ska vara en konstituerande kategori i ett lärosäte. En antydning om studenter som del av lärosäten finns dock i studentinlägget på UNT Debatt den 26 februari. Även som kollektiv måste studenterna tydligt tillförsäkras rättigheter och ansvar. För detta krävs riktlinjer från statens sida. Utredningens förslag räcker inte för att studenternas nya ställning ska få reellt genomslag.

Också lärarnas frihet påverkas. Här måste Autonomiutredningens förslag kompletteras. Den självständighet som utredningen föreslår innebär visserligen decentralisering av makt från staten till lärosätenas styrelser och rektorer, som får utökade möjligheter att bedriva sitt administrativa ledarskap genom beslut i strategiska frågor.

Men samtidigt ger förslaget utrymme för centralisering av makten inom

lärosätena på bekostnad av lärarnas självständighet.

I Frankrike som nu genomför ett slags autonomireform är reaktionen från lärarna mycket stark mot att de inordnas i ett hierarkiskt administrativt system som allvarligt anses minska deras akademiska frihet. I utredningen citeras också liknande oro bland norska akademiska lärare.

Lärosätena behöver effektiv administrativ styrning enligt en hierarkisk princip, men kollegial akademisk styrning enligt en horisontell princip är lika viktig. Sådan styrning på ämnesenhetsnivå, det vill säga den nivå där lärarna bedriver sin undervisning och forskning, kan sägas vara ett av de viktigaste kännetecknen som särskiljer akademiska institutioner från andra organisationer som exempelvis företag eller myndigheter. Det gäller att undvika att de två styrprinciperna kommer på kollisionkurs. Visserligen föreslår Autonomiutredningen att det ska finnas minst ett kollegialt organ hos lärosätet, med fakulteter och fakultetsnämnder som förebilder. Men hur de ska sammansättas och utses lämnas i mycket till lärosätena att avgöra.

Det borde tydliggöras att de kollegiala organen inte inordnas i den linjära administrativa hierarkin med styrelse och rektor i spetsen, utan att de är överordnat ansvariga för utbildningens och forskningens vetenskapliga grund.

Det innebär också att särskilda behörighetskrav måste ställas på ledamöternas vetenskapliga kompetens.

Generella behörighetskrav bör staten också ställa på lärarna. Att överlåta till lärosätena att bestämma vilka lärarkategorier som ska finnas och hur de ska benämnas skulle riskera att urgröpa kompetensen och öka svårigheten för studenter och andra att bedöma lärosätenas kvalitet. Därför bör det stadgas att det ska finnas professorer och lektorer med statligt fastställda minimikrav på deras kompetens. Det nuvarande systemet där behörigheten bedöms genom prövning av externa sakkunniga ("peer review") bör behållas, men lärosätena bör ha rätt att efter egna regler rangordna och välja mellan de kandidater som de sakkunniga enhälligt bedömt som behöriga.

Kompletterande statliga riktlinjer kan genomföras på olika sätt. Starkast är lagreglering men bindande riktlinjer skulle även kunna införas i de avtal som ska träffas mellan staten och de självständiga lärosätena.

Om staten väljer att inte alls reglera vilka slags lärare som ska finnas och vilken kompetens som ska krävas kommer annan reglering att ske på mer problematiskt sätt.

Ett scenario är att internationella privata certifieringsinstitut tar över reglerrollen och beviljar certifiering (accreditation) utifrån specificerade krav på exempelvis professorer och lektorer. Vissa institut kan kräva att professorerna ägnar sig åt konsultverksamhet. Andra kanske förbjuder sådant.

Ett annat scenario är att de främsta universiteten i Sverige bildar ett slags kartell med gemensamma krav på professor och lektor, under det att andra lärosäten för att kunna visa upp hög professorstäthet ställer annorlunda och i vetenskapligt hänseende lägre krav.

Ett tredje scenario är att kompetensprövningen av lärarkåren först sker när ett lärosäte begär rätt att få utfärda en statligt fastställd examen. Finns det inga normer för vad som krävs av en professor eller lektor måste sådan prövning i stället ske varje gång en examensrätt begärs. Det är en bakvänd procedur som dessutom kommer att bli mycket kostsammare och besvärligare.

Vårt förslag med behållen gemensam statlig reglering om lektorer och professorer över hela fältet av självständiga lärosäten minskar risken för en uppledning i A- och B-professorer och A- och B-lektorer kopplade till olika kompetenskrav vid lärosätena. Att både avveckla sakkunnigförfarandet och minimikraven på professorer och lektorer riskerar att leda till allmänt ifrågasättande av den akademiska kvaliteten i Sverige.

Akademisk frihet eller lärosätesautonomi behöver inte vara ett antingen- eller, om man kombinerar autonomin med ett fast förankrat system baserat på "peer review" som vetenskapens och lärosätenas

grundläggande kvalitetsmekanism.

Det går att göra på Autonomiutredningens grund.

Lars Hallén
prof företagsekonomi Mittuniversitetet, Sundsvall
Ingemund Hägg
prof em i företagsekonomi
UNT 2/3 2009

© Detta material är skyddat enligt lagen om upphovsrätt.
Eftertryck eller annan kopiering förbjuden.